

Tablice informacyjne w lasach i na obszarach chronionych jako narzędzie edukacji – wykorzystana szansa?

Adam Snopek

ARTYKUŁY / ARTICLES

Abstrakt. Tablice informacyjne, będące szczególnie istotnym elementem infrastruktury turystycznej na obszarach cennych przyrodniczo w Polsce, często zawierają różnego typu błędy – zarówno rzeczowe, jak i techniczne, związane z formą bądź treścią tablicy, z jej wykonaniem lub umiejscowieniem. W ich rezultacie obiekty, mające przyczynić się do szerzenia wiedzy przyrodniczej oraz do budowania pozytywnego wizerunku instytucji odpowiedzialnych za ich powstanie, mogą stanowić dysonans krajobrazowy i być źródłem chaosu informacyjnego. Przeglądu tych błędów dokonano w oparciu o liczne przykłady z obszaru Polski, zestawione z przykładami obiektów uznanych za wzorcowe. Przedstawiono również efektywne, w tym niekonwencjonalne, rozwiązania zastosowane w innych państwach europejskich.

Słowa kluczowe: infrastruktura turystyczna, ścieżka edukacyjna, piktogramy

Abstract. Information boards in forests and protected areas as an educational tool – the exploited opportunity? Information boards – a particularly important element of tourism infrastructure in areas of natural value in Poland – often contain various types of errors; both factual and technical, relating to the board form or content, its preparation or placement. As a result, objects designed to contribute to spread the knowledge of nature and to build a positive image of the responsible institutions may induce the information chaos and cause a dissonance in landscape. Errors review was made basing on numerous examples from Poland combined with some objects considered as exemplary, as well as effective, unconventional solutions applied in other European countries.

Keywords: tourism infrastructure, educational trail, pictograms

Wstęp

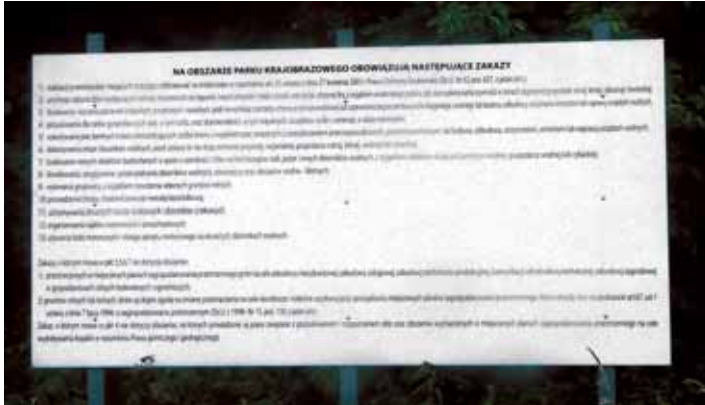
Dynamiczny rozwój infrastruktury informacyjno-edukacyjnej, jakiego w ostatnich latach doświadczają polskie lasy i obszary chronione, doprowadził do powstania obiektów o zróżnicowanej jakości. Wchodzące w skład tej infrastruktury tablice informacyjne, mimo upowszechniania się dobrych praktyk w tym zakresie, zawierają rozmaite błędy. Warto się im przyjrzeć tym bardziej, że do niedawna literatura poruszająca zagadnienia projektowania ścieżek edukacyjnych więcej uwagi poświęcała ich wytyczaniu i zagospodarowaniu niż samym tablicom (Janeczko 2010, Kowalczyk i Derek 2010), a tablice poza ścieżkami w ogóle nie budziły zainteresowania badaczy.

Dokumentację fotograficzną, której część zamieszczono w tym artykule, zgromadzono w ciągu ostatnich ośmiu lat, wykonując zdjęcia w wybranych rejonach Polski i innych państw europejskich (Finlandia, Islandia, Litwa, Norwegia, Słowacja, Słowenia, Szwajcaria, Szwecja, Ukraina). Większość obserwacji pochodzi z południowych i wschodnich rejonów Polski, jednak sugerując się rozmieszczeniem leśnych ścieżek dydaktycznych w naszym kraju (Pigan 2012, Janeczko i Staniszewski 2013) można ten wybór uznać za względnie miarodajny.

Błędy w treści i formie tablic informacyjnych

Wśród najczęściej popełnianych błędów Sitko (2015) wskazuje umieszczanie na tablicach nadmiernej ilości tekstu pisanego drobną czcionką, kopiowanie treści eksperckich opracowań wraz z niezrozumiałymi dla laików wykresami oraz przypadkowy dobór zdjęć, często niezadowalającej jakości. Wskazywane są tu również zbyt jaskrawe kolory i przesadne rozmiary tablic, z czym można wiązać zarówno nadmiar treści, jak też dysonans krajobrazowy. Obserwacje autora niniejszego artykułu częściowo potwierdzają ten stan rzeczy, choć ostatnia uwaga dotyczy kwestii mocno subiektywnej to faktem jest, iż znany autorowi z krajów nordyckich i alpejskich szeroki wachlarz możliwości zapobieżenia temu dysonansowi, dzięki umieszczeniu na niedużej wysokości pochylonych tablic o niewielkich rozmiarach, dopasowanych kolorystycznie do otoczenia, nie jest wykorzystywany (wyjątki od tej reguły można zauważyć w niektórych parkach narodowych, jak Słowiński i Karkonoski oraz w nadleśnictwach wiodących w dziedzinie edukacji ekologicznej, jak Nadleśnictwo Jarocin). Powszechnym zjawiskiem jest umieszczanie zdjęć nie mających bezpośredniego związku z tekstem lub sugerujących związek, którego nie ma. Są to zdjęcia gatunków lub ekosystemów innych niż opisane w tekście lub zdjęcia gatunków właściwych, ale bez podpisów koniecznych – ze względu na ich słabą rozpoznawalność. Zdarza się, że nawet na tablicach na ścieżkach dydaktycznych w parkach narodowych i nadleśnictwach marnowana jest w ten sposób szansa na przybliżenie turystom ważnych i ciekawych gatunków, za to tworzone bywa np. złudne wrażenie przynależności jakiegoś gatunku do grupy wymienionej w tekście. Wśród tablic z przesadną ilością tekstu zdarzają się takie, w których spora jego część nie wnosi żadnych informacji (powtórzenia opisów zdjęć w tekście lub rozbudowane zdania, których skrócenie uczyniłoby sam tekst bardziej przejrzystym). W lasach i na obszarach chronionych regułą jest umieszczanie na tablicach całych regulaminów bądź długich list zakazów przepisanych z odpowiednich aktów prawnych, w efekcie czego brakuje miejsca na elementy przyciągające wzrok oraz na informacje w językach innych niż polski. Często ilość tekstu jest zbyt duża, by go przyswoić na poczekaniu a ważne informacje są słabo widoczne (fot. 1). Choć ocena skuteczności takich tablic wykracza poza zakres analizy zawartej w tym artykule, to obserwacja szkód w ich sąsiedztwie pozwala w tę skuteczność wątpić. Ciągłe jeszcze nie jest u nas regułą tłumaczenie najważniejszych informacji na język angielski – nawet w licznie odwiedzanych przez turystów z zagranicy parkach narodowych.

Wykaz błędów przedstawiony przez Sitko (2015), dotyczący tablic na ścieżkach dydaktycznych, okazuje się jednak niepełny nawet przy tak ograniczonym zakresie tematycznym. Kompleksowa analiza problemu wymaga uwzględnienia ewidentnych błędów w treści tablic, jak też różnego rodzaju mniej oczywiste niedopatrzenia.

Fot. 1. Obszerny wyciąg z przepisów na tablicy: wątpliwa estetyka i skuteczność (fot. A. Snopek)
Photo 1. A long excerpt from the rules on the information board: doubtful aesthetics and effectiveness

Błędy rzeczowe i językowe można zauważyć najczęściej na tablicach stawianych z inicjatywy organów samorządu terytorialnego, choć zdarzają się również na tablicach nadleśnictw (przypadki takie zauważono na terenach podległych Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych w Białymstoku), a niekiedy nawet na tablicach umieszczanych przez pracowników parków narodowych i krajobrazowych, organizacji pozarządowych czy też uczelni. Najczęściej można spotkać się z błędnie zapisanymi nazwami roślin, zwierząt lub zbiorowisk leśnych, choć zdarzają się również błędnie dobrane lub podpisane ilustracje z gatunkami, sformułowania pozbawione sensu przez nieostrożnie wprowadzone zmiany w szyku zdań oraz niedopuszczalne skróty myślowe (sugerujące, że np. zwierzętami chronionymi są tylko ssaki), mogące utrwalić mylne pojęcie o np. systematyce świata żywego, ochronie prawnej. Można znaleźć tablice, na których błąd w nazwie obiektu budzi wątpliwość, czy mowa jest o jednym obiekcie, czy o dwóch różnych. Zauważono też przypadek rezerwatu, w którym dwie tablice, wystawione przez jedno nadleśnictwo w dwóch punktach na jednym szlaku, podają różne wielkości powierzchni tego rezerwatu, przy czym mapa na tablicy z mniejszą wartością ukazuje go jako większy. Niedostrzeżenie tych błędów wskazuje, że teksty z tablic nie są czytane przez turystów. Stanowi to sygnał, że nie tylko nieciekawa forma bywa przeszkodą, ale też przeciwnie – atrakcyjna grafika może odwracać uwagę od treści. Fakt, że te błędy zaistniały świadczy o niedostatecznej staranności osób odpowiedzialnych za powstanie tablic – na różnych szczeblach wielu instytucji: projektantów, decydentów i wykonawców.

Zdarza się, że nie dość jasna i jednoznaczna treść tablic może wywołać u odbiorców dodatkowe wątpliwości i pytania, na które trudno im będzie znaleźć odpowiedź. Źródłem takich wątpliwości mogą być ilustracje, które nie zostały dostatecznie opisane (np. pokroje drzew bez wskazania gatunków) lub zawierają elementy zbędne. Przyczyną nieporozumień może być niedokładność i niekonsekwencja w stosowaniu nazw łacińskich i ich tłumaczeniu (przykładem jest słowo „storczyk” tłumaczone na różnych tablicach jako „*Dactylorhiza sp.*”, „*Orchis sp.*” i „*Orchis militaris*”). Zdarza się też, że ich użycie utrudnia odbiór treści tablic przeznaczonych raczej dla dzieci. Źródłem dezinformacji mogą być też mapy na tablicach,

jeśli niewłaściwy dobór kolorów mylnie sugeruje zróżnicowanie przedstawionego terenu lub jeśli tablica znajduje się w innym miejscu, niż to sugeruje mapa (taki przypadek, będący zapewne skutkiem przeniesienia tablicy w bardziej uczęszczane miejsce bez uwzględnienia jej treści, zauważono w jednym z podwarszawskich rezerwatów). Osobną kategorię stanowią treści zdezaktualizowane w związku ze zmianami w prawie (np. wykaz gatunków roślin objętych ochroną ścisłą czy mapa obszarów Natura 2000 w Polsce).

Materiały użyte do wykonania tablic i stojaków oraz sposoby montażu mają duże znaczenie dla trwałości omawianych w artykule elementów infrastruktury turystycznej. Często można zauważyć tablice wyblakłe i przez to nieczytelne, a zarazem pustymi przestrzeniami zachęcające wandalów do umieszczania szpeczących napisów i wlepek. Niezbyt staranne mocowanie plastikowych tablic i drewnianych ramek często nie wytrzymuje nie tylko ataków wandalów, lecz po prostu próby czasu i warunków atmosferycznych, podobnie jak same tablice, łatwo złuszczone się nalepki z ilustracjami i stojaki z łamiwych cienkich desek.

Nie tylko treść czy forma samych tablic, ale również ich lokalizacja może uczynić je przeciwnie skutecznymi. Nawet dobrze zaprojektowane i starannie wykonane tablice nie spełnią swojej funkcji, jeśli ich otoczenie będzie zagospodarowane w sposób sprzeczny z ich treścią (np. degradacja walorów widokowych związana z pracami leśnymi) lub jeśli dostęp do nich będzie utrudniony. W przypadkach stawiania obok siebie przez różne lub nawet te same instytucje tablic o zróżnicowanej formie i niekiedy powtarzającej się treści, można dostrzec niezgodność z ogólnymi zasadami projektowania szlaków ujętymi w „Instrukcji znakowania szlaków turystycznych” (2014), według których wstępem do projektowania szlaku powinna być analiza uwzględniająca m.in. powiązania projektowanego szlaku ze szlakami istniejącymi; przykładów dostarczają atrakcyjne turystycznie miejsca Beskidów, Puszczy Białowiejskiej czy Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej.

Rozwiązania warte naśladowania

Mimo wielu błędów popełnionych przez wykonawców omawianej infrastruktury turystycznej, nie brak w naszym kraju rozwiązań skutecznych, inspirujących i zasługujących na naśladowanie. Dotyczy to zarówno elementów ścieżek edukacyjnych, jak i tablic innego typu (fot. 2). Przybywa tablic zaprojektowanych starannie, z dbałością o wrażenie wizualne, bez jaskrawych kolorów i przypadkowo dobranych czcionek oraz wykonanych z materiałów odpornych na wilgoć i na dewastację. Długie listy przepisów coraz częściej ustępują miejsca czytelnym piktogramom (fot. 3), a teksty użyte do opisu rygorów bywają krótkie i sympatyczne. Pojawiły się leśne ścieżki dydaktyczne przeznaczone, zgodnie z postulatem Janeczko (2010), dla określonych grup wiekowych (jak „Tropem orlika” w Nadleśnictwie Hajnówka czy „Rogasiowy Szlak” w Popradzkim Parku Krajobrazowym). Pojawiły się też ścieżki pomysłowo wiążące treści przyrodnicze z kulturowymi (np. „Leśna ścieżka przyrodnicza im. Kard. Karola Wojtyły” w Beskidzie Małym). Staranny dobór treści tablic wiąże je z obiektami widocznymi w terenie i przybliża obiekty niedostępne, wyjaśniając przyczyny ich niedostępności (jak np. jaskinia w dawnym kamieniołomie „Lipówka” w Rudnikach k. Częstochowy). Pojawiają się zapadające w pamięć motywy przydatne w promocji regionu, jak np. symbole oparte na stylizowanych amonitach na tablicach z terenu Jury Krakowsko-Częstochowskiej.

Fot. 2. Wykorzystanie i wyeksponowanie atrakcji przyrodniczej – informacja towarzysząca wyjątkowemu drzewu (fot. A. Snopek)

Photo 2. Use and exposure of the nature attraction – information accompanying the unique tree

Fot. 3. Informowanie o rygorach za pomocą piktogramów czyni przekaz zrozumiałym bez względu na język i pozwala zapełnić tablicę ciekawszą treścią w dwóch językach. Czytelna mapa przyciąga wzrok i ułatwia planowanie wycieczki. Solidny drewniany stojak nawiązuje wyglądem do pobliskich drzew (fot. A. Snopek)

Photo 3. Informing about the rules with the pictograms makes the message clear regardless of the language and enables filling the board with more interesting, bilingual content. The clear, eye-catching map supports trip planning. The solid wooden bracket conforms to the trees in the surroundings

W innych krajach europejskich regułą jest zapełnianie tablic głównie obrazami (fot. 4). Pozwala to przyciągnąć uwagę, ułatwia szybkie przyswojenie i zapamiętanie najważniejszych treści. Ciekawym odstępstwem od tej reguły są tablice w punktach widokowych w fińskim parku na-

rodowym Oulanka, gdzie obok tekstu umieszczono otwory pozwalające obserwować rzeczywiste opisane miejsca, a nie ich obrazy. Ciekawym rozwiązaniem jest też przezroczysta tablica na punkcie widokowym na Drodze Orłów (Ørnevegen) w Norwegii, zawierająca podpisy obiektów widocznych przez szybę. Sposobem na minimalizację dysonansu krajobrazowego może być, jak w lesie Dorigny w Lozannie, rozmieszczenie w terenie niskich słupków z tabliczkami przedstawiającymi gatunek możliwy do zaobserwowania w danym miejscu i powtórzenie tych ilustracji na zbiorczej tablicy z opisami, zwalniające z konieczności posiadania przewodnika po ścieżce. Tablice w fińskich i norweskich parkach narodowych miewają kształt nawiązujący do przedmiotów ochrony (np. sylwetki pasma górskiego lub jezora lodowca), co ułatwia ich identyfikację. Częściej jednak są starannie wtapiane w krajobraz lub w istniejące niezależnie od nich elementy infrastruktury turystycznej. Bywają tu wykorzystywane konstrukcje nawiązujące do używanych w tradycyjnej gospodarce, współgrające z krajobrazem (np. ogrodzenie pastwiska reniferów w szwedzkim parku narodowym Padjelanta czy drewniana szopa w PN Oulanka), co oprócz zamaskowania tablic niejako uzupełnia ich treść, a w przypadku konstrukcji zadaszonych pozwala wykorzystać przymusowy postój do zapoznania się z treścią tablic lub wręcz zachęca do zatrzymania się. W Polsce konstrukcje tego typu można znaleźć w niektórych parkach narodowych (np. Bieszczadzkim i Wigierskim) – często znajdziemy wolno stojące tablice w oprawie nawiązującej do budownictwa drewnianego typowego dla regionu. Oprócz treści w języku angielskim (standard w parkach narodowych i rezerwach biosfery w innych państwach europejskich, jak choćby Słowacja) i ewentualnie innym popularnym wśród turystów w danym regionie, rozwiązaniem

Fot. 4. Użycie systemu piktogramów może pozwolić na przekazanie dużej ilości informacji w przystępny dla każdego sposób. Punkt widokowy u podnóża góry Kirkjufell, Islandia (fot. A. Snopek)
Photo. 4. The use of pictograms system enables providing rich information in the way affordable for anybody. The viewpoint at the Mount Kirkjufell foothills, Iceland

godnym uwagi jest użycie języka związanej z regionem mniejszości narodowej lub etnicznej. Może to pomóc w poznaniu autentycznej kultury regionu i samo w sobie stać się zapadającą w pamięć atrakcją, jak np. w słowackim PN Połoniny. W Polsce przykłady takich tablic z tekstami ukraińskimi i białoruskimi można znaleźć w Bieszczadach i na Podlasiu, jednak są to przypadki rzadkie w porównaniu z innymi państwami i ograniczone do ścieżek historycznych.

Podsumowanie

Ocena faktycznej skuteczności tablic informacyjnych w skali kraju byłaby zadaniem niezwykle trudnym ze względu na konieczność przeprowadzenia szeroko zakrojonych badań w krótkim czasie i wyznaczenia obiektywnych kryteriów takiej oceny. Niezależnie od tej skuteczności, obserwacje dostarczają przykładów rozwiązań zarówno udanych i wartych naśladowania, jak też wymagających naprawy i takich, których powielania należy unikać. Kluczowe wydaje się przestrzeganie na etapie projektowania takich tablic następujących zasad: przekazywania informacji przede wszystkim za pomocą odpowiednio dobranych i zrozumiałych obrazów (ze szczególnym uwzględnieniem piktogramów), indywidualnego podejścia uwzględniającego specyfikę opisywanego obiektu lub obszaru, przezorności pozwalającej prognozować przyszłość tablicy oraz ostrożności pozwalającej wyeliminować niedopatrzania. Konieczne wydaje się tu zwiększenie kontroli profesjonalnych przyrodników nad zawartością merytoryczną tablic. Złożoność problematyki ich projektowania, obejmującej zagadnienia techniczne, estetyczne, pedagogiczne, etnograficzne oraz turystyczne wymaga jednak współpracy specjalistów z wielu dziedzin, wykraczając nawet poza kompetencje wszechstronnie przygotowanego geografa. Zakres tematyczny dostępnej literatury nie wyczerpuje zapotrzebowania, więc wskazane wydaje się opracowanie poradnika analizującego zagadnienie bardziej kompleksowo.

Literatura

- Instrukcja znakowania szlaków turystycznych, 2014. Wyd. PTTK „Kraj”, Warszawa.
- Janeczko E. 2010. Ścieżki edukacyjne jako element rekreacyjnego zagospodarowania lasu. *SiM CEPL, Rogów*, 24 (1): 100-107.
- Janeczko E., Staniszewski P. 2013. Leśne ścieżki edukacyjne a problematyka użytkowania lasu. *SiM CEPL, Rogów*, 34 (1): 136-144.
- Kowalczyk A., Derek M. 2010. Zagospodarowanie turystyczne. Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
- Pigan M. 2012. Leśna ścieżka poznawcza jednym z najważniejszych obiektów edukacyjnych w Lasach Państwowych. *SiM CEPL, Rogów*, 32 (3): 11-17.
- Sitko G. 2015. Dokumentacja wzorcowej ścieżki przyrodniczej. Stowarzyszenie na Rzecz Rozwoju i Promocji Podkarpacia „Pro Carpathia”, Rzeszów.

Adam Snopek

Zakład Geookologii, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych
Uniwersytet Warszawski
adamsnopek@gmail.com